

NANCY FRASER

Habermasin jälkeen

Jürgen Habermasia voi kuvata monin tavoin: sodanjälkeisen Saksan moraalisenä omanatuntona, viimeisenä suurena systemaattisena filosofina, Frankfurtin koulukunnan toisen sukupolven hallitsevana hahmona kuin myös ajattelijana, joka lopetti kyseisen ”koulukunnan”. Hänen vaikutuksensa arvioinnin tuollaisessa laajassa mittakaavassa jätän muille. Oma panokseni on rajatumpi: pohdiskelen Habermasin piiriin kuuluneen vasemmistolaisen pohjoisamerikkalaisen näkökulmasta, mitä opin häneltä ja mitkä opit oli etsittävä muualta.

Suhteeni Habermasiin oli monisyinen. Hän oli minulle innoittaja ja roolimalli, sekä opas että vastustaja. Hän oli hahmo, joka näytti minulle jo varhain, miten harjoitetaan ”emansipaatiota tavoittelevaa kritiikkiä”, mutta johon minun oli ajan mittaan otettava etäisyyttä.

Törmäsin Habermasin ajatteluun ensimmäisen kerran 1970-luvun puolivälissä ollessani tohtoriopiskelija ja aloitteleva filosofi. Olin aiemmin toiminut uusvasemmistolaisessa liikkeessä ja etsin älyllistä kehikkoa, johon voisin kytkeä poliittiset sitoumukseni ja joka voisi edistää

niiden toteutumista tuolloin käydyissä kamppailuissa. Kaksi hahmoa vaikuttivat pyrkimysteni kannalta ohittamattomilta: Habermas ja Foucault. Ryhdyin tutkimaan molempien ajattelijoiden näkemyksiä ja niiden sokeita pisteitä, ja tässä työssä aloin nähdä itseni kriittisenä teoreetikkona. Ajattelin, että Frankfurtin tähden alla voisin toteuttaa pyrkimyksiäni parhaiten.

Toisin kuin Foucault, Habermas lupasi ”rekonstruoidun historiallisen materialismin” mahdollisuutta. Hän käsitti maailmansotien jälkeisen kapitalistisen yhteiskunnan ristiriitojen ja kriisitaipumusten repimäksi totaliteetiksi, mutta torjui kuitenkin taloudellisen reduktionismin. Korostaessaan ”kommunikaation” erillisyyttä ”työstä” ja ”elämismaailman” erillisyyttä ”systemistä” Habermas asetti kulttuurin, aatteet ja politiikan suhteellisen riippumattomiksi, mutta teoretisoi myös niiden alueiden byrokraattista ”kolonisaatiota”. Tuloksena oli uudenlainen kriittinen teoria hyvinvointivaltiokapitalismista – niin sen mukanaan tuomista vaaroista kuin emansipaatiolle avaamista mahdollisuuksistakin. Habermasin teoria oli synteesi Marxista, Weberistä ja puheaktiteoriasta, ja se

Kuva: Wolfram Huke / Wikimedia Commons.

tarjosi systemaattista tukea toisaalta uusvasemmiston intuitioille ja toisaalta Foucault'n häikäiseville muotoiluille.

Tämä synteesi toimi inspiraation lähteenä myös muille sukupolveni intellektuelleille. Monista muista poiketen olin kuitenkin vähemmän innostunut Habermasin ajatusrakennelman normatiivisesta tasosta. Sen sijaan, että olisin hyväksynyt ”diskurssietiikan” perustaksi itsenäisille teorioille demokratiasta ja laista, keskityin edelleen ”myöhäiskapitalismin” kritiikkiin. *Between Facts and Norms* (Faktizität und Geltung, 1992) ei suuresti liikuttanut minua, vaan painiskelin sen sijaan sellaisten muiden teosten kanssa kuin *Julkisuuden rakennemuutos*¹ (Strukturwandel der Öffentlichkeit, 1962) ja *Legitimation Crisis* (Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus, 1973) sekä teoksen *The Theory of Communicative Action* (Theorie des kommunikativen Handelns, 1981) ”elämismailman sisäistä kolonisaatiota” käsittelevien lukujen parissa.

Julkisuuden rakennemuutos opetti minut historiallismaailman ja kyseenalaistamaan instituutiot, jotka vaikuttivat tuottavan alistettujen suostumuksen kapitalistisessa yhteiskunnassa. ”Elämismailman sisäinen kolonisaatio” opetti minut ymmärtämään kapitalistisen yhteiskunnan institutionalisoituneena yhteiskunnallisena järjestyksenä, joka koostuu valtiojärjestelmästä ja talousjärjestelmästä sekä julkisesta ja yksityisestä elämismailmasta, joita kaikkia toisistaan erottavia rajoja on mahdollista siirtää ja kyseenalaistaa. *Legitimation Crisis* opetti minut tunnistamaan muita kapitalistisen kriisin muotoja taloudellisten lisäksi – tietenkin poliittisen legitimaation kriisejä, mutta soveltaen myös sosiaalisen ja ekologisen uusintamisen kriisejä. Näistä teoksista löysin etsimäni Habermasin – Habermasin, joka oli mukana uuden ajan tarpeisiin sopivan, epäortodoksisen demokraattisen marxismin keksimisessä.

Tämäkään Habermas ei koskaan sopinut täydellisesti tarpeisiini. Olin jo omaksunut Richard Rortyn radikaalin historismin, enkä siksi suhtautunut myönteisesti yrityksiin hakea kriittisen teorian ”normatiivista perustaa” ihmisluonnon syvyyksistä, oletetusta inhimillisestä taipumuksesta etsiä yhteisymmärrystä kommunikaation avulla. Sen sijaan halusin selvittää historiallisesti erityistä konjunktuuriamme – ja paljastaa emansipaation mahdollisuuksia sen sisältä. Julkisesta sfääristä kirjoittaessani kyseenalaistin Habermasin tavan jättää huomiotta valtioiden rajat ylittävät ja ”alistetut vastajulkisuudet” ja tarkastelin niiden mahdollisuuksia tunkeutua porvarillisen hegemonian läpi. Mitä tuli elämismailman kolonisaatioon, minusta vaikutti, että essentialisoidessaan systeemin ja elämismailman erottelun Habermas piilotti näkyvistä historiallisesti erityisiä miesten herruuden muotoja ja ohitti feminististen liikkeiden muutospotentiaalin. Kummassakin tapauksessa pyrin avaamaan myöhäiskapitalismin demokraattis-sosialistiselle vaihtoehdolle tilaa, jonka Habermas oli sulkenut pois. Ensimmäinen näistä interventioistani sai häneltä suosiollisen vastaanoton, kun taas toinen johti viiden vuoden välikirkoon.

Tällä välin maailma oli muutoksessa. ”Oikeudellistumisen patologioiden” siirtyessä syrjään uusliberalisoi-

niin & näin -lehdessä julkaistut Habermas-suomennokset

Jürgen Habermas & Jacques Derrida, Sodan jälkeen: Euroopan uudelleensyntyminen (Nach dem Krieg: Die Wiedergeburt Europas, 2003). Suom. Mika Hannula & Tere Vadén. *niin & näin* 2/2004.

Jürgen Habermas, Jälkisanat Valituksen dialektiikkaan (Nachwort, 1944). Suom. Veikko Pietilä. *niin & näin* 4/2008.

Habermasia käsitteleviä tekstejä niin & näin -juttuarkistosta

Pekka Kaunismaa, Habermas – vielä kerran. Arvio teoksesta *Järki ja kommunikaatio* (1994). *niin & näin* 1/1995.

Aulis Aarnio, Ajatuksia hyvästä elämästä – Jürgen Habermasin näkökulmia yhteisöllisyyteen. *niin & näin* 4/2001.

Rauno Huttunen, Jürgen Habermas ja julkisuuden rakennemuutos. *niin & näin* 4/2005.

Kauko Pietilä, Habermasin tiedonintressiajatuksen käyttö ja intressi. *niin & näin* 4/2005.

Kaarlo Tuori, Liberaalista poliittisesta julkisuudesta deliberatiiviseen demokratiaan. *niin & näin* 4/2005.

Veikko Pietilä, Julkisoa ei jätetä. *niin & näin* 1/2006.

Sami Syrjämäki, Paras kolumni voittaa. *niin & näin* 1/2021.

Pekka Sauri, Losing My Religion 2.0. *niin & näin* 2/2021.

Sami Syrjämäki & Pekka Sauri, Jälkisanoja ideaalisuudesta. *niin & näin* 2/2021.

Kaikki tekstit ovat vapaasti luettavissa osoitteessa: netn.fi/juttuarkisto

tumisen kaaoksen tieltä myös kritiikin oli muututtava. Erityisesti kriisikritiikki oli elvyttämisen tarpeessa – mikä muukaan auttaisi saamaan otteen järjestelmän monista räikeistä ”toimintahäiriöistä”? Minkä muun avulla voisi käsitellä sellaisia asioita kuin globaalit pandemiat ja ilmaston lämpeneminen, pilviä hipova velkaantuminen ja syvyyksiin sukeltavat palkat, julkisten palvelujen leikkaukset ja perusrakenteiden rapautuminen, lujittuvat rajat ja keksittyjen syntipukkien vainoaminen, demokratian heikentyminen ja militarisaatio, kansanmurhat ja avoimet sodat – ja miten muuten käsitellä niitä satunnaisten ”pahojen” sijaan kapitalistisen dynamiikan vääjäämättöminä tuloksina?

Etsiessäni kriisiteorian muotoja, jotka eivät rajoittuisi vain talouteen, päädyin jälleen kerran Habermasin

”Emme ehkä kaikki ole enää habermasilaisia, mutta häneltä, hänen kanssaan ja häntä vastaan opimme, mitä kritiikin lupauksesta kiinni pitäminen tarkoittaa.”

äärelle. *Legitimation Crisis* -teoksen suuri saavutus oli, että se löysi syyt sukupolven siirtymälle ”jälkimaterialistisiin” arvoihin kapitalistisen yhteiskunnan rakenteellisista ja institutionaalisisista muutoksista. Kaksi kirjan pääväitteistä eivät kuitenkaan kuulostaneet oikeilta. En ollut vakuutunut, että poliittiset legitimaation kriisit olisivat korvanneet taloudelliset kasautumisen kriisit, enkä myöskään pitänyt uskottavana, että demokraattisten kansalaisten oli aika astua marginalisoitujen sorrettujen tilalle tärkeimpinä muutoksen tekijöinä.

Käänsin siis katseeni muualle: Gramscin ajatuksiin hegemoniasta ja vastahegemoniasta, Althusserin kirjoituksiin ideologiasta, feministisiin sosiaalisen uusintamisen teoreetikoihin, ekomarxilaisiin käsityksiin pääoman erilaisista ”luonnoista” sekä Daniel Bellin ja Luc Boltanskin ajatuksiin sen kulttuureista, Rosa Luxemburgin ja W. E. B. Du Boisin rodullistetun imperialismin käsittelyyn, Edward Saidin ja Rashid Kalidin asuttajakolonialismin tarkasteluun, Karl Polanyin teoriaan kuvitteellisesta tavaramuotoistumisesta ja yhteiskunnallisista kamppailuista, David Harveyn ajatuksiin uusliberalismista ja Marxin kirjoituksiin pääoman logiikasta. Ja kuitenkin minusta tuntui, että Habermas oli mukana joka askelella.

Habermas oli ensimmäinen, joka valaisi polkuani kriittisenä teoreetikkona, ja olen siitä syvästi kiitollinen. Vuosien varrella hänen heittämänsä valo kuitenkin häilyi ja hiipui – kunnes se hänen Gaza-kantansa myötä näytti sammuvan kokonaan². Jää tulevien historioitsijoiden päättäväksi, oliko tuo kanta poikkeus vai kulminoituiko siinä Frankfurtin koulukunnan kriittisen teorian pitkä kehityskulku erääksi liberalismien muodoksi, joka päättyi liian usein samalle puolelle Yhdysvaltojen imperialismin

kanssa³. Olen taipuvainen liittymään niihin, joiden mielestä Habermas aluksi herätti kriittisen teorian henkiin mutta viimein omin käsin lopetti sen. Olipa miten hyvänsä, hän joka tapauksessa innosti poikkeuksellisella olemuksellaan ja älyllisellä kiihkeydellään monia, jotka ovat edelleen sitoutuneet ”emansipaatiota tavoittelevaan kriittiseen teoretisointiin” ja siihen kuuluviin demokraattisen sosialismin ihanteisiin. Emme ehkä kaikki ole enää habermasilaisia, mutta häneltä, hänen kanssaan ja häntä vastaan opimme, mitä kritiikin lupauksesta kiinni pitäminen tarkoittaa.

Suomentanut Danika Harju

Alun perin: After Habermas.

*London Review of Books blog 25.3.2026.
lrb.co.uk/blog/2026/march/after-habermas*

Viihteet & Kirjallisuus

- Jürgen Habermas, *Julkisuuden rakennemuutos: tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta*. Suom. Veikko Pietilä. Vastapaino, Tampere 2004.
- Fraser viittaa aiheesta Saksassa käytyyn kiistelyyn. Habermas julkaisi 13.11.2023 yhdessä Nicole Deitelhoffin, Rainer Forstin ja Klaus Güntherin kanssa avoimen kirjeen, jossa korostettiin solidaarisuutta Israelin kanssa. Kirjoittajat argumentoivat, että Israelin vastaus Hamasin 7.10.2023 tekemään, yli 1 100 israelilaisen kuolemaan johtaneeseen terrori-iskuun on ”periaatteessa oikeutettu”, vaikka he painottavatkin siviiliuhrien välttämistä ja pyrkimystä rauhaan. He katsovat, että puhe Israelin ”kansanmurha-aikeista” kertoo täydellisestä arvostelukyvyttömyydestä, sekä pelkäävät Israel-kritiikin toimivan antisemitismin savuverhona. Ks. normativeorders.net/en/news/principles-of-solidarity-a-statement/
Yli sata merkittävää intellektuellia, Fraserin lisäksi mm. Adam Tooze, Samuel Moyn ja Amia Srinivasan, allekirjoittivat tätä kirjettä kritisoivan vastineen. Arvostelu kohdistui esimerkiksi siihen, ettei kirjeessä tuomittu Israelin kansainvälisen oikeuden vastaista toimintaa. Lisäksi vastineessa painotettiin, että kysymys siitä, tapahtuuko Gazassa kansanmurha, on legitiimi, ja monien asiantuntijoiden mukaan kansanmurhan kriteerit täyttyvät. Ks. publicseminar.org/2023/11/a-response-to-principles-of-solidarity-a-statement/ Fraserin itsensä vierailijaprofessori Kölnin yliopistossa peruttiin keväällä 2024 sen vuoksi, että hän oli allekirjoittanut Israelia jyrkästi kritisoivan avoimen kirjeen ”Philosophy for Palestine”. Vastine, jossa professorin peruminen tuomittiin tieteen- ja mielipiteenvapauden vastaisena, keräsi yli 130 allekirjoittajaa, mukaan lukien kriittisen teorian kärkinimiä, kuten Axel Honneth, Rahel Jaeggi, Hartmut Rosa ja Seyla Benhabib. Ks. criticaltheoryinberlin.de/interventions/stellungnahme-zur-ausladung-von-nancy-fraser-von-der-albertus-magnus-professur-an-der-universitaet-zu-koeln/ Habermas ei vastannut hänen Gaza-kantaansa kohdistettuun arvosteluun eikä myöskään ottanut kantaa Fraserin professuurin perumiseen. Toim. huom.
- Toisaalta Habermas esiintyi nimenomaan Euroopan identiteetin ja yhtenäisyyden ajattelijana. Ks. *niin & näin* -lehden Eurooppa-teemanumeroon 2/2004 suomennettu, yhdessä Jacques Derridan kanssa allekirjoitettu essee ”Sodan jälkeen: Euroopan uudelleensyntyminen”: ”Euroopan täytyy kansainvälisellä tasolla ja YK:n puitteissa asettaa itsensä vastapainoksi Yhdysvaltojen hegemonialliseen unilateraalisuutta vastaan.” netn.fi/artikkelit/sodan-jalkeen-euroopan-uudelleensyntyminen/ Toim. huom.